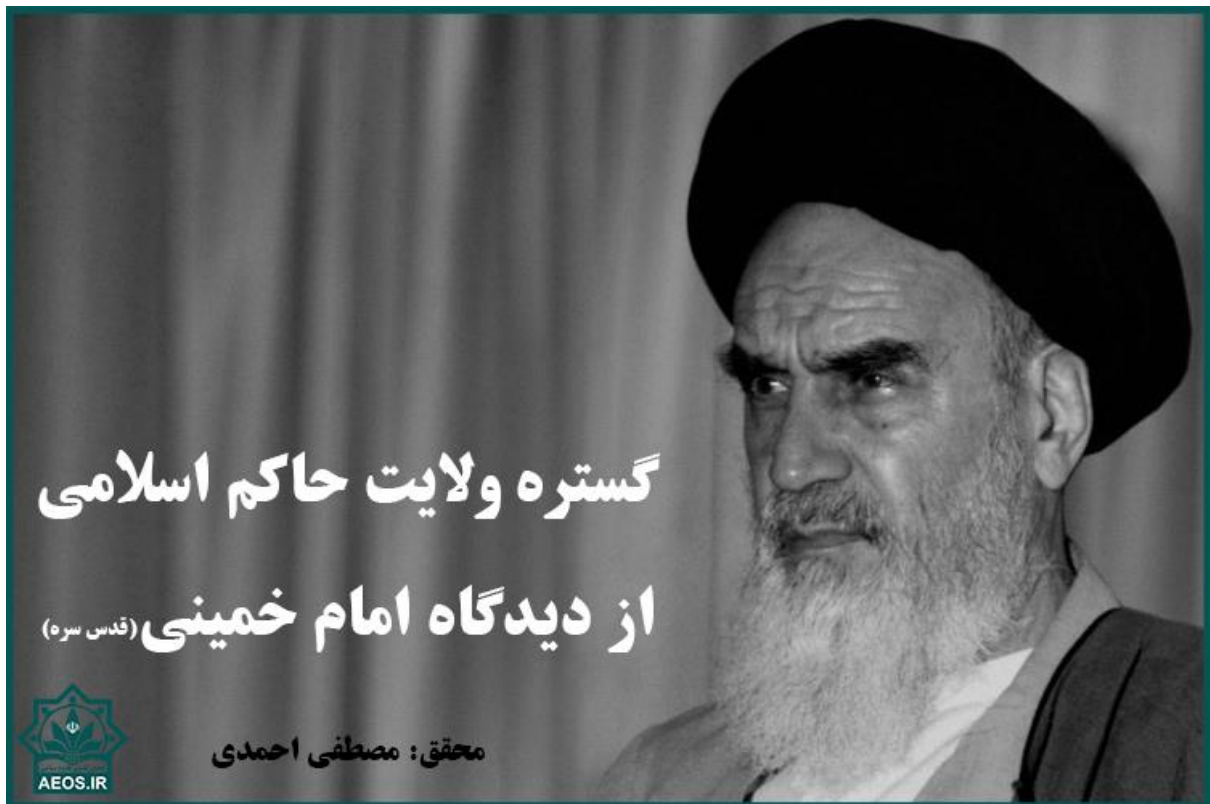

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

گستره ولایت حاکم اسلامی از دیدگاه امام خمینی ره

محقق: مصطفی احمدی

دانش پژوه مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق عمومی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

۲	چکیده.....
۳	مقدمه.....
۴	معانی لغوی ولایت و حاکم اسلامی.....
۵	توضیح مفهوم گستره، قلمرو، سیطره و یا اختیارات حاکم.....
۶	اقسام ولایت.....
۷	دیدگاه امام خمینی ره پیرامون گستره ولایت حاکم اسلامی.....
۱۰	پاسخ به چند شبهه پیرامون نظریه امام خمینی ره.....

❖ چکیده

نه به حکم عقل و نه به حکم شرع، جامعه اسلامی در عصر غیبت امام معصوم سلام الله علیه نباید خالی از حاکم، زعیم و ولی باشد. اصل نیاز جامعه اسلامی به حاکم اسلامی چه به حکم عقل و چه به حکم شرع غیر قابل انکار است. به عقیده بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران، امام خمینی ره فقیه جامع الشرایط در زمان غیبت، از جانب خداوند و به حکم عقل و شرع مأذون در حکمرانی است. حیطة، سیطره و اختیارات ولی فقیه در زمان غیبت در امر حکمرانی جامعه اسلامی عینا همانند اختیارات حضرت رسول اکرم و اهل بیت علیهم السلام می باشد، که از این عقیده به ولایت مطلقه تعبیر می شود. امام خمینی ره بارها در جای جای آثار خودشان به اصل ولایت مطلقه فقیه اشاره کرده اند. از سویی دیگر این نوع ولایت، در صورت وجود اقبال عمومی، مستقر شده و منتهی به استبداد نمی شود؛ چراکه فقیه از جانب خداوند مأذون بوده و تابع قانون شرع مقدس است.

❖ مقدمه

موضوع حکومت از جمله اساسی ترین بنیادهای جامعه بشری است؛ در تاریخ حیات بشر، شاهد آن هستیم که حاکمان بیشترین سهم را به زعم خود، برای هدایت، و اعمال اراده بر سرنوشت جامعه دارا بودند.

گذشت زمان و تحولات وسیع در سبک زندگی انسان‌ها نیز نتوانسته، اصل نیاز جامعه به حاکم را مخدوش کند؛ هرچند در شکل حکومت و تعداد حاکمان تفاوت‌هایی پدیدار شده است، اما با گذشت زمان نه تنها حدود و ثغور دخالت حاکمان در تعیین سرنوشت مردم محدود نشده بلکه تا خصوصی‌ترین لایه‌های حیات اجتماعی و خانوادگی ابنای بشر گسترش یافته است.

اندیشه سیاسی در اسلام، از دیدگاه شیعه به دو دوران کاملاً متمایز تقسیم می‌شود. دوران اول، دوران حضور معصوم در جامعه است و دوران دوم، دوران غیبت معصوم از جامعه. ملاک تمایز این دو دوران نیز حضور و غیبت اجتماعی انسان ویژه‌ای است با سه صفت ممتاز؛ علم لدنی، عصمت و نصّ خاص دال بر امامت وی از جانب خداوند.

از دیدگاه شیعه حاکم باید از سوی امام معصوم و یا نایب او منصوب یا مأذون باشد، در غیر این صورت آن حاکم، مشروع و عادل نبوده و مصداق جور خواهد بود.

ولایت حاکم اسلامی در دوران غیبت یا به عبارت دقیق‌تر، ولایت فقیه از جمله مباحث عمیق و ریشه داری است که از ابتدای تدوین فقه شیعه توسط فقها مورد توجه قرار گرفته است و فقهاء بنابر اقتضائات سیاسی اجتماعی وقت؛ تلاش کرده اند تا مشعل آن را فروزان نگاه دارند.

در حوزه «سیاست اسلامی» معاصر، امام خمینی - قدس سره - نامی شاخص است؛ چراکه امتیاز ایشان از دو جنبه است: اول: جنبه نظری یعنی ابتکار ولایت مطلقه. دوم جنبه عملی یعنی توفیق در اقامه حکومت اسلامی.

در این مقاله به دنبال آن هستیم تا از حیث نظری میزان اختیارات حاکم اسلامی در عصر غیبت حضرت ولیعصر ارواحنا فداء^۱ از دیدگاه بنیانگذار انقلاب اسلامی، امام خمینی^۲ را مورد بررسی قرار دهیم و به فراخور تبیین این دیدگاه به پاسخ برخی شبهات پیرامون آن پردازیم.

• معانی لغوی ولایت و حاکم اسلامی

ولایت در لغت معانی گوناگونی چون دوستی، یاری و سرپرستی دارد.^۱ در فرهنگ فارسی، معانی متعددی از قبیل «فرمانروایی، حکومت کردن» برای واژه ولایت بیان شده است.

ولایت به تکوینی و تشریحی تقسیم می شود. مراد از ولایت تکوینی، قدرت تصرف در عالم هستی و نظام طبیعت است و ولایت تشریحی به معنای قدرت قانون گذاری، صدور فرمان و تشریح احکام است.

بی تردید هر دو قسم ولایت در عالی ترین و کامل ترین مراتب خود برای خداوند متعال ثابت است؛ اما برای پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و تمام یا اکثر پیامبران و نیز ائمه معصومین علیهم السلام و برای برخی از اولیاء الله مرتبه ای از ولایت تکوینی وجود دارد که متناسب با ارتقای مراتب وجودی و تکاملی آنان در علم و قدرت نفسانی و اراده و خواست ها و ارتباط با خداوند و عنایت او به آنان است.^۲ در این پژوهش، ولایت تشریحی مراد است. ولایت تشریحی به معنای حاکمیت و حق تصرف و به مفهوم امامت و حکومت می باشد و از صاحب ولایت تشریحی، به امام، والی، حاکم، امیر و سلطان تعبیر می شود. پس حقیقت معنای ولایت به سرپرستی و تصرف و تدبیر امور (حکومت) باز می گردد؛ به عبارت دیگر، حاکم اسلامی شخصی است که دارای ولایت یعنی «حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس» است.^۳

^۱ فرهنگ معین به نقل از ایده ولایت فقیه در عصر غیبت در اندیشه سیاسی امام خمینی ره
^۲ حسینعلی منتظری، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ص ۱۷۱ به نقل از مشروعیت و مقبولیت ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی (ره)
^۳ امام خمینی ره، ولایت فقیه، ص ۴۰، به نقل از همان.

• توضیح مفهوم گستره، قلمرو، سیطره و یا اختیارات حاکم

مراد از گستره و قلمرو حاکم در حکومت دینی چیست؟ به این معنا که حاکم اسلامی در چه حوزه‌هایی صاحب اختیار است و حق دخالت دارد؟ به عبارتی دقیق‌تر شارع در چه و تا چه محدوده‌ای به حاکم الهی اختیار حکمرانی داده است؟ قلمرو حکومت حاکم الهی تا کجاست؟

جامعه اسلامی به حکم عقل نیازمند تشکیل حکومت است و منظور از قلمرو اختیارات حاکم اسلامی، محدوده‌ی مُجازی است که حاکم اسلامی در زمان غیبت از جانب خداوند متعال حق فرمانروایی در آن را دارد؛ چراکه حق قانونگذاری و تشریح اصالتاً متعلق به خداوند است و تنها اوست که می‌تواند به کسانی، اذن قانونگذاری و حکومت بر بندگان را بدهد. در غیر اینصورت هیچ انسانی حق و اولویتی در فرمانروایی و حکمرانی بر دیگر انسان‌ها را ندارد؛ از این رو هرگونه قانونگذاری و امر و نهی بر انسانها بدون اجازه خدا غیر مجاز و از دیدگاه اسلامی مردود است.

در دیدگاه اسلامی و فقه جعفری، فقیه از جانب خداوند مأذون بوده و بالاترین میزان اختیاراتی که فقهای شیعه برای فقیه جامع شرایط در محدودهٔ زعامت و حکمرانی قائل شده‌اند، «ولایت مطلقه» نامیده می‌شود؛ به این ترتیب، برای تبیین حدود اختیارات ولی فقیه در محدودهٔ حکومت باید به تبیین دقیق ولایت مطلقه پرداخت و از آن جا که این نظریه به تفصیل در کلام امام خمینی (ره) مطرح شده و بر همان اساس در قانون اساسی نیز مندرج شده است، ضروری است کلام ایشان در این خصوص به دقت بررسی شود.

در ادامه دیدگاه امام خمینی ره پیرامون قلمرو حکومت حاکم اسلامی و ولایت مطلقه فقیه، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

• اقسام ولایت

فقیه دارای ولایت‌های متعددی است؛ مانند ولایت بر افتا، ولایت بر قضا و ولایت بر زعامت یا حکومت از باب امور حسبیه که از این میان، ولایت مصطلح همان حق الهی بر زعامت و حکمرانی بر جامعه اسلامی است.

اینک به توضیح هر یک از موارد فوق می‌پردازیم.

(۱) افتاء، یعنی استنباط احکام شرعی فرعیه و استخراج حجت‌های شرعی از ادله تفصیلی. افتاء نوعی اخبار از احکام شرعی است. احکام مفتی یا مجتهد یا فقیه یا مستنبط در این مقام احکام ارشادی است؛ یعنی فقیهان، عوام را به احکام الهی ارشاد می‌نمایند. خود فقیه در آن موضوعیت ندارد، طریقت دارد. افتاء منصب نیست تا کسی را به آن نصب یا از آن عزل نمایند، هر مسلمانی که شرایط آن از جمله فقاہت و عدالت را واجد شود، صلاحیت افتاء دارد. از افتاء نمی‌توان به ولایت اصطلاحی تعبیر کرد.

(۲) قضاوت، یعنی رفع خصومت‌های بین مسلمانان با تکیه بر احکام شرع اعم از اینکه نزاع ناشی از جهل به واقع باشد یا ناشی از نپذیرفتن حق باشد. شرط قضاوت، فقاہت و اجتهاد است. درباره قضاوت دو قول است: اکثر فقها آن را یک منصب می‌دانند، اما برخی از فقیهان ادله لفظیه را برای اثبات نصب در آن باور ندارند. اما فقیهان را قدر متیقن افراد مجاز به قضاوت معرفی می‌کنند. تعبیر به ولایت نیز در این باره خلاف اصطلاح ماست.

(۳) امور حسبیه، اموری است که شارع در هیچ شرایطی راضی به ترک آنها نیست، وظیفه هر فرد نیز به حساب نمی‌آید تا از واجبات کفائیه محسوب گردد. فرد معینی نیز از سوی شارع برای تصدی آن تعیین نشده است. از جمله مثال‌های مورد اتفاق امور حسبیه، سرپرستی افراد بی سرپرست و تصدی اوقاف عامه است. در انجام امور حسبیه بین فقیهان دو نظر است: یکی ولایت، و دیگری جواز تصرف از باب قدر متیقن.

• دیدگاه امام خمینی ره پیرامون گستره ولایت حاکم اسلامی

زیربنا و محور مدیریت و حکومت رسول خدا صلوات الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، ولایت همه جانبه آن حضرات بر افراد و جامعه اسلامی بوده است که از آن به ولایت مطلقه تعبیر می‌شود.

براساس نظریه ولایت مطلقه، فقیه جامع الشرایط، در تمامی شئون مربوط به حکومت، دارای ولایت است و همه اختیاراتی که پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام در زعامت جامعه داشتند، فقیه جامع الشرایط نیز داراست.

این نظریه مورد قبول امام خمینی ره و بسیاری از فقهای اسلام است و برخی از فقها بر آن ادعای اجماع کرده‌اند. (مرحوم نراقی در عوائد الایام و محقق کرکی به نقل از صاحب جواهر، قائل به اجماع شده‌اند).^۴

این اصطلاح که از سال ۱۳۶۶ به صورت گسترده در فضای سیاسی ایران مطرح گردید، دو سال پس از آن به هنگام بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ در اصل ۵۷ این قانون مندرج شد. مطابق این اصل: «قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارت اند از قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یک دیگرند.»

امام خمینی ره به صراحت اسلام را دین سیاست معرفی می‌کند و تأکید می‌کند که هرکس قائل به جدایی دین از سیاست باشد دین و سیاست را نشناخته است؛ در ولایت مطلقه نیز، فقیه به عنوان عالی‌ترین مقام حکومتی، ضمن آنکه در برابر قانون با آحاد ملت یکسان است و دارای هیچ گونه امتیاز شخصی و برتری ذاتی یا استثنایی ویژه در مسئولیت حقوقی و کیفری و سیاسی نمی‌باشد؛ در عین حال دارای اختیاراتی است که دست وی را در اداره حکومت و هدایت جامعه به سوی سعادت باز می‌گذارد.

^۴ ایده ولایت فقیه در عصر غیبت در اندیشه سیاسی امام خمینی ره، دکتر نورا... قیصری

ولایت فقیه در چهارچوب قوانین الهی اعم از فرعی، ثانوی و حکومتی معنای صحیح ولایت مطلقه فقیه است. در نظریه ولایت مطلقه فقیه، حکومت خود از احکام اولیه است و بنا به فرمایش امام خمینی مقدم بر تمام احکام فرعیه، حتی نماز و روزه و حج است. منظور از احکام حکومتی آن دسته از احکام و مقرراتی است که حکومت براساس مصالح و منافع عمومی، در عرصه‌های گوناگون سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و اداری و نظامی و امنیتی قضایی تشخیص می‌دهد.^۵

براساس این دیدگاه ولایت حاکم اسلامی محدود نبوده، بلکه دارای مناصب مختلفی است. مهم‌ترین مناصب و اختیاراتی که در روایات برای فقیه ذکر شده عبارتند از: ولایت افتاء، اختیارات قضایی، ولایت اجرایی، ولایت تصرف در امور مربوط به جان و مال و آبروی مردم، ولایت نظارت، رهبری سیاسی، ولایت در امور حسبه.^۶

امام خمینی ره در کتاب «شؤون و اختیارات ولی فقیه» - ترجمه مبحث ولایت فقیه از «کتاب البیع» - می‌فرماید:

«در تمام مسائل مربوط به حکومت، همه آنچه که از اختیارات و وظایف پیامبر و امامان پس از او - که درود خداوند بر همگی آنان باد - محسوب می‌شود، در مورد فقهای عادل نیز معتبر است.»^۷

«اگر فرد لایقی که دارای این دو خصلت [آگاهی به قانون الهی و عدالت] باشد، بپاخواست و تشکیل حکومت داد، همان ولایتی را که حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) در امر اداره جامعه داشت، دارا می‌باشد، و بر همه مردم لازم است که از او اطاعت کنند.»^۸

«کلیه امور مربوط به حکومت و سیاست که برای پیامبر و ائمه علیهم السلام مقرر شده، در مورد فقیه عادل نیز مقرر است. و عقلاً نیز نمی‌توان فرقی میان این دو قایل شد.»

امام در جای دیگری می‌گویند:

^۵ نظام ارزشی و سیاسی اسلام به قلم محمود فتحعلی به نقل از همان.

^۶ همان

^۷ شؤون و اختیارات ولی فقیه، ترجمه مبحث ولایت فقیه، از کتاب البیع، امام خمینی (رحمه الله)، ص ۳۴ و ۳۳ به نقل از پرسش‌ها و پاسخ‌ها به قلم مرحوم استاد مصباح یزدی ره

^۸ «حکومت اسلامی» امام خمینی (ره)، ص ۵۵ به نقل از پرسش‌ها و پاسخ‌ها به قلم مرحوم استاد مصباح یزدی ره

«در زمان غیبت، در تمام اموری که امام معصوم^{علیه السلام} در آنها حق ولایت دارد، فقیه دارای ولایت است.»

و نیز در جایی دیگر می‌فرماید:

«کلیه اختیاراتی که امام^{علیه السلام} دارد، فقیه نیز داراست، مگر دلیل شرعی اقامه شود مبنی بر آنکه فلان اختیار و حق ولایت امام^{علیه السلام} به سبب حکومت ظاهری او نیست، بلکه به شخص امام مربوط می‌شود و یا اگرچه مربوط به مسائل حکومت و ولایت ظاهری بر جامعه اسلامی است، لکن مخصوص شخص امام معصوم^{علیه السلام} است و شامل دیگران نمی‌شود.»^۹

امام خمینی ره ولایت فقیه را تداوم امامت ائمه^{علیهم السلام} و در نتیجه مشمول همه ادله عقلی و نقلی امامت می‌داند؛ زیرا هم نظام اصلح و احسن جوامع بشری که هدف آفرینش جهان عینی است و هم قاعده لطف، که هر دو به حکمت خدای سبحان مستنداند، اقتضا دارد که در عصر احتجاج جامعه از ظهور امام معصوم^{علیه السلام}، شعاع نیابت آن حضرت بر مردم بتابد.^{۱۰}

این جا است که امام راحل فرمودند: «ادله امامت، عیناً دلیل بر لزوم حکومت بعد از غیبت ولی امر عجل الله تعالی فرجه الشریف است.»^{۱۱}

امام خمینی ره در کتاب کشف الاسرار پس از اثبات ضرورت تشکیل حکومت در عصر غیبت، فقیه را قدر متیقن برای تصدی ولایت و داشتن حق حکومت معرفی کرده است.^{۱۲}

در نتیجه از دیدگاه امام خمینی ره گستره اختیارات حاکم اسلامی یا همان ولی فقیه در زمان غیبت امام معصوم^{علیه السلام} عیناً همان گستره ولایت، حکمرانی و زعامت معصوم^{سلام الله علیه} بر جامعه اسلامی از آن جهت که ولی و حاکم است، خواهد بود و تفاوتی در حیطه زعامت و میزان اختیارات معصوم^{سلام الله علیه} و ولی فقیه وجود ندارد.

^۹ همان

^{۱۰} وحی و رهبری به قلم استاد جوادی آملی حفظه الله به نقل از نظریه ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی ره به قلم نبی الله ابراهیم زاده آملی

^{۱۱} کتاب البیع امام خمینی ره به نقل از همان.

^{۱۲} بررسی آرای امام خمینی ره و خویی ره پیرامون حدود اختیارات ولی فقیه به قلم سید محمد حسینی

• پاسخ به چند شبهه پیرامون نظریه امام خمینی ره

با تبیین نظریه‌ی امام خمینی ره سولاتی به ذهن خطور می‌کند که اگر پاسخ در خور و شایسته‌ای برای آنها نیابیم، چه بسا فهم دقیق نظریه ولایت مطلقه فقیه را با مشکل روبه‌رو خواهد کرد و موجب گمراهی در این دیدگاه و نظریه سرنوشت‌ساز خواهد شد؛ کما اینکه همین امر موجب سوء تفاهم و کج فهمی برخی نسبت به دیدگاه امام خمینی ره شده است.

✓ **سوال اول:** در صورت پذیرش ولایت مطلقه، چه تفاوتی میان مقام حضرات معصومین^{علیهم السلام} و ولی فقیه خواهد بود؟

پاسخ: امام خمینی ره در چندین مورد به به پاسخ این شبهه پرداخته اند.

«وقتی می‌گوییم ولایتی را که رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه علیهم‌السلام داشتند، بعد از غیبت فقیه عادل دارد، برای هیچ‌کس این توهم نباید پیدا شود که مقام فقها همان مقام ائمه علیهم‌السلام و رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است. زیرا اینجا صحبت از مقام نیست؛ بلکه صحبت از وظیفه است. «ولایت» یعنی حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس، یک وظیفه سنگین و مهم است؛ نه این که برای کسی شأن و مقام غیرعادی به وجود بیاورد و او را از حد انسان عادی بالاتر ببرد. به عبارت دیگر، «ولایت» مورد بحث، یعنی حکومت و اجرا و اداره، برخلاف تصویری که خیلی از افراد دارند، امتیاز نیست بلکه وظیفه‌ای خطیر است.»^{۱۳}

✓ **سوال دوم:** بیان نظریه ولایت مطلقه فقیه ممکن است این شبهه را در ذهن برخی افراد ایجاد کند که این نوع حکومت به استبداد منتهی می‌شود.

پاسخ: در این نوع حکومت، نه حاکم صرفاً براساس خواست مردم و نه براساس خواست و سلیقه شخصی بلکه براساس خواست و اراده خداوند حکومت کرده و تابع قوانین و احکام الهی است.

^{۱۳} موسوعه الامام الخميني، ج ۲۱، ولایت فقیه حکومت اسلامی، ص ۵۱.

بنابر دیدگاه امام خمینی ره، ولایت مطلقه فقیه، هرگز به معنای حکومت و سلطنت مطلقه نیست و هر کسی هم نمی‌تواند در مسند حکومت اسلامی قرار گرفته و عهده دار منصب «ولایت مطلقه فقیه» گردد؛ بلکه اولاً: حکومت اسلامی، حکومت قانون اسلام و قرآن است، ثانیاً: فردی می‌تواند متصدی حکومت و ولایت فقیه گردد که شایستگی‌های لازم اخلاقی - اسلامی را داشته باشد، و ثالثاً: باید در عمل، به معیارها، قوانین و آداب اسلامی پای‌بند و متعهد بوده و در تمام کارها و شئون سیاسی - اجتماعی، مصالح اسلام و مسلمانان را رعایت کند.^{۱۴}

«حکومت اسلامی نه استبدادی است و نه مطلقه، بلکه مشروطه است. البته نه مشروطه به معنای متعارف فعلی آن که تصویب قوانین تابع آرای اشخاص و اکثریت باشد. مشروطه از این جهت که حکومت کنندگان در اجرا و اداره مقید به یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم معین گشته است. مجموعه شرط همان احکام و قوانین اسلام است که باید رعایت و اجرا شود. از این جهت حکومت اسلامی، حکومت قانون الهی بر مردم است. فرق اساسی حکومت اسلامی با حکومت‌های مشروطه سلطنتی و جمهوری در همین است. در این که نمایندگان مردم یا شاه در این گونه رژیم‌ها به قانون‌گذاری می‌پردازند، در صورتی که قدرت مقننه و اختیار تشریح در اسلام به خداوند متعال اختصاص یافته است.»^{۱۵}

۷ سوال سوم: نقش مردم در تبیین و استقرار ولایت مطلقه فقیه از منظر امام خمینی ره چیست؟

پاسخ: مشروعیت و حق ولایتی که فقیه داراست برخاسته از اقبال مردم نیست و از جانب خداوند متعال است. اما این بدان معنا نیست که مردم در تحقق و استقرار و استمرار حکومت اسلامی نقشی نداشته باشند.

در حقیقت حکومت اسلامی بدون مقبولیت، حق برپایی ندارد، همانطور که امیر المومنین علیه السلام چندین سال به حکومت ظاهری نرسیدند علی‌رغم اینکه خلیفه و حاکم برحق و مشروع شخص امام علی علیه السلام بودند.

^{۱۴} نظریه ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی به قلم نبی الله ابراهیم زاده آملی
^{۱۵} ولایت فقیه امام خمینی ره علیه به نقل از همان

با این که امام خمینی ره از لحاظ تئوریک به ولایت عامه و مطلقه انتصابی قائل بود، ولی آرای مردم را در مرحله برپایی (رفراندوم) و استمرار (انتخابات ریاست جمهوری، مجلس و ...) محترم می شمرد، و تأکید فراوان داشت که به نظرات و آرای مردم در تصمیم گیری های سیاسی - اجتماعی بها داده شود و از طریق انتخابات عمومی نظریات مردم به دست آید.

❖ منابع و مآخذ

- ۱- قرآن کریم
- ۲- ایده ولایت فقیه در عصر غیبت در اندیشه سیاسی امام خمینی ره، به قلم دکتر نورالله قیصری و خانم الهه خانی آرانی
- ۳- مشروعیت و مقبولیت ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی ره، پایگاه اطلاع رسانی حوزه
- ۴- ولایت فقیه امام خمینی ره
- ۵- کتاب البیع امام خمینی ره
- ۶- پرسش ها و پاسخ ها به قلم مرحوم استاد مصباح یزدی ره
- ۷- نظریه ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی ره به قلم نبی الله ابراهیم زاده آملی
- ۸- بررسی آرای امام خمینی ره و خوبی ره پیرامون حدود اختیارات ولی فقیه به قلم سید محمد

حسینی